

УДК 159.942:351.74

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-1-31>

Інна ШИНКАРЕНКО

кандидат психологічних наук, доцент
(Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)
inna.shynkarenko@dduvs.edu.ua

Аліна ЛУКОМСЬКА

слухач магістратури
(Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)
alinalukomskaa00@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ АГРЕСІЇ У ПРАВООХОРОНЦІВ

У статті досліджено особливості прояву агресії серед правоохоронців, враховуючи соціальні, психологічні та професійні чинники. Проаналізовано основні теоретичні підходи до пояснення агресії, зокрема психоаналітичний, біхевіористичний та когнітивний підходи. Окреслено ключові фактори, що впливають на рівень агресивності працівників правоохоронних органів, серед яких професійний стрес, специфіка виконання службових обов'язків, гендерні особливості та рівень емоційного контролю. Визначено вплив агресії на ефективність правоохоронної діяльності та імідж поліції в суспільстві. Наголошено на важливості психологічної підготовки правоохоронців для запобігання негативним наслідкам агресивної поведінки, зокрема перевищенню службових повноважень.

Ключові слова: *агресія, правоохоронці, професійний стрес, емоційний контроль, гендерні особливості, перевищення службових повноважень.*

Постановка проблеми. Проблема збільшення агресивних проявів серед правоохоронців у нашій країні тісно пов'язана з соціально-економічною і політичною нестабільністю у суспільстві, недоліками в організації навчально-виховного процесу, поганою організацією праці, а також із негативним впливом антигромадських елементів. У цьому аспекті вивчення агресивної поведінки правоохоронців надзвичайно важливе, адже при виконанні професійних обов'язків вони володіють правом примусу, що проявляється в можливості застосування фізичної сили на власний розсуд. Надмірна агресивність у даному випадку може призвести до зловживання службовими повноваженнями, збільшення конфліктних ситуацій серед особового складу, неефективної діяльності у позаштатних умовах тощо.

Аналіз останніх досліджень. Агресивну поведінку як вроджений інстинкт особистості у своїх роботах розглядав З. Фройд; як набуту рису агресивність досліджували: В. Мерлін, В. Ковальова та ін.; особливості прояву агресії у діяльності правоохоронців вивчали: В. Андросюк, В. Лефтеров, Т. Морозова, О. Тимченко та ін.

Метою дослідження є вивчення агресивної поведінки правоохоронців.

© І. Шинкаренко, 2025

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0040-2010>

© А. Лукомська, 2025

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0907-9918>

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день феномен агресії привертає все більше уваги дослідників. Проте перші спроби зрозуміти причини цього явища здійснювалися ще в донауковий період. Вивчення агресивної поведінки особливо актуальне для спеціальної підготовки співробітників правоохоронних органів до дій у екстремальних умовах.

На початку XX століття з'явилися два «потужних» теоретикометодологічних напрямки – психоаналіз і біхевіоризм, – котрі визначили два основні підходи до проблеми агресії: 1) як до природженої властивості (вчення про «танатос» З. Фрейда); 2) і як реакції на несприятливий зовнішній стимул (концепція «фрустрації – агресії» Д. Долларда і Н. Міллера) [9].

Протягом довгого часу агресивність залишається актуальною психологічною проблемою, витoki вивчення якої можна знайти у роботах:

З. Фрейда, К. Лоренца, Л. Семенюк, Л. Славиної, І. Фурманова, А. Бандури, Л. Берковица, Д. Долларда, Г. Васильєвої, М. Левітова, В. Мерліна, В. Ковальова та інших. Причини прояву агресії у поведінці, зокрема з урахуванням специфіки діяльності працівників правоохоронної сфери, вивчали такі науковці, як: В. Андросюк, Л. Балабанова, В. Лефтеров, Т. Морозова, О. Тимченко та ін. [1; 2].

Слід зазначити, що зараз існують різні наукові підходи до трактування цієї проблеми у контексті діяльності співробітників поліції. У багатьох із них зазначається, що професія правоохоронця, яка належить до типу «людина – людина», знаходиться у «зоні ризику» проявів агресивності. Зокрема, це варто враховувати, оскільки співробітники поліції мають право примусу та можуть приймати рішення про застосування фізичної сили у певних ситуаціях [5].

Варто зазначити, що найвищі показники прояву агресії за результатами більшості досліджень спостерігаються у чоловіків, проте деякі вчені, заперечують дане твердження. Тому питання про гендерні особливості проявів агресії залишається відкритим і потребує подальшого уточнення. Зокрема, відмінності можуть полягати у формах прояву агресії у різних ситуаціях комунікації, про що свідчать попередні розвідки [3].

Багато науковців вважають, що жінки більш емоційні, в них загострене почуття провини та тривоги, що сприяє пригніченню агресивних тенденцій. Проте, як показують дослідження, представники жіночої статі не менше схильні до агресивної поведінки, якщо розцінюють свої дії як справедливі чи відчують себе вільними від відповідальності. Дослідник П. Ковальов стверджує, що особи чоловічої статі більшою мірою схильні до прямої та опосередкованої фізичної агресії, а також до прямої вербальної агресії, в той час, як особи жіночої статі – до опосередкованої вербальної агресії [6, с. 390].

Як бачимо, агресія може спричинятися великою кількістю чинників та мати різні форми прояву, які, зокрема, залежать від статі, роду діяльності та інших індивідуальних характеристик людини.

Відтак, аналізуючи агресивну поведінку, необхідно звертати увагу на три ключові моменти: способи засвоєння агресивних дій; чинники, що провокують їх появу; умови, за яких вони закріплюються.

Важливо також зауважити, що агресія може проявлятися як мотивована негативна поведінка. У такому вигляді вона набуває ознак ворожої агресії, що визначається як заподіяння шкоди іншій особі заради досягнення власних цілей.

Отже, якщо поєднати різні погляди на формування агресивної поведінки, що наводилися у даному розділі, можна зробити висновок, що стимуляція агресивних проявів протікає, насамперед, під впливом біологічних факторів («вродженого інстинкту»), а також під впливом навколишнього середовища і виховання, які негативно впливають на особистість і ведуть до дезадаптації.

Прояви агресії входять до репертуару емоційного реагування кожної людини [4, с. 25], проте у працівників поліції під час виконання професійних повноважень надмірна

агресивність є неприпустимою. Цілком логічно, що поліцейські мають вміти контролювати агресивні поведінкові прояви. Для цього важливо, щоби показники агресивності у правоохоронців зберігалися на нормотипічному рівні.

Слід зазначити, що деякі науковці вважають агресивну поведінку правоохоронців прийнятною у певних ситуаціях. Так, вітчизняні дослідники Н. М. Теслик і Н. В. Коляда [9, с. 99] зазначають, що агресивність як риса характеру може бути корисною для поліцейського, зокрема, проявляючись у наполегливості, цілеспрямованості, готовності відстоювати інтереси громадян та держави. Разом із тим, на думку авторів, надмірний рівень агресії у стресогенних обставинах виступає чинником деструктивної поведінки.

Саме тому у період навчання у закладах зі специфічними умовами з курсантами працюють психологи, котрі допомагають майбутнім правоохоронцям правильно діяти у певних ситуаціях, боротися зі стресом та керувати своєю агресією. Так, працівники поліції вчаться не переносити суб'єктивне ставлення до людини на професійну діяльність, адже піддавшись агресії, вони ризикують без надмірних вагань перевищити службові повноваження, а це призведе до дисциплінарного стягнення, а в більш широкому масштабі – до втрати і так крихкої довіри до правоохоронців у суспільстві [7].

Небезпечним є також і те, що агресія працівників правоохоронних органів часто переноситься з виконання робочих обов'язків у повсякденне життя та проявляється у жорстокості до членів сім'ї або близьких друзів. Накопичення негативних емоцій, постійне перебування у дисфоричному настрої, хронічна втома тощо можуть мати негативні наслідки для фізичного та психічного здоров'я правоохоронців [8, с. 268].

Для запобігання негативним наслідкам агресивної поведінки та їхнім проявам у різних сферах життєдіяльності, співробітники правоохоронних органів мають володіти навичками зниження емоційного напруження і перенесення агресії у соціально прийнятні сфери діяльності. Одним із дієвих способів перенесення агресії у конструктивну форму є спорт. Він допомагає позбутися напруження, дарує позитивні емоції, до того ж є корисним для здоров'я.

Форми виявлення агресії в українських співробітників патрульної поліції вже досліджувалися окремими науковцями. Так, Н. М. Теслик і Н. В. Коляда опитали 258 осіб, які проходили первинну підготовку патрульних поліцейських у м. Суми, і дійшли висновку, що загалом, рівень агресії правоохоронців тримається на середньому та низькому рівні. Зокрема: на середньому рівні знаходяться такі показники агресії, як: фізична агресія, опосередкована агресія, почуття провини; на низькому – дратівливість, негативізм, образливість, підозрілість, ворожість, загальний показник агресії. Єдиний показник, що знаходиться на помірно-високому рівні – це вербальна агресія, але він також маніфестується у межах норми. Дане дослідження констатує рівень агресії у патрульних, проте не показує його в динаміці: на скільки ця характеристика змінюється при переході від навчання до виконання професійних обов'язків [9, с. 100].

Таким чином, можемо дійти висновку, що агресія у працівників поліції є більшою мірою негативним явищем для суспільства, що впливає не лише на професійну діяльність правоохоронців, але й на їхнє приватне життя. Разом із тим в окремих випадках агресія, що проявляється у рішучості і наполегливості, може допомагати поліцейським відстоювати права та інтереси громадян [9, с. 101].

Отже, для працівників поліції дуже важливо вміти керувати своїми негативними емоціями, вміти знімати напруження через соціально прийнятні сфери активності, не заподіюючи при цьому шкоди ні собі, ні оточуючим.

Висновки. Агресивна поведінка у правоохоронців є складним психологічним феноменом, що може бути зумовлений як особистісними особливостями, так і специфікою професійної діяльності. У контексті службової діяльності агресія найчастіше проявляється як відповідь на стресові ситуації, з якими стикаються правоохоронці під час виконання своїх

обов'язків. Надмірна тривожність та дезадаптація до екстремальних умов можуть призводити до імпульсивних реакцій, які набувають форми агресивної поведінки. Вона може бути спрямована як на правопорушників, так і на колег або навіть на близьке оточення, що свідчить про її багатовимірність та складність у корекції.

З наукової точки зору, причини агресії у правоохоронців можна поділити на зовнішні та внутрішньо-особистісні чинники. До зовнішніх належать екстремальні умови професійної діяльності, частий контакт із насильницькими проявами, високий рівень відповідальності, перевантаження інформацією, а також соціально-економічна нестабільність у країні. Внутрішньо-особистісні чинники охоплюють індивідуальні особливості темпераменту, рівень емоційного інтелекту, стресостійкість, когнітивні стилі обробки інформації та професійну мотивацію.

У психологічній літературі агресія класифікується за різними критеріями. Вона може набувати фізичної, вербальної або опосередкованої форми. Фізична агресія проявляється у застосуванні сили щодо інших осіб або предметів. Вербальна агресія включає погрози, образи, сарказм та інші мовні форми вираження ворожості. Опосередкована агресія реалізується через приховані дії, наприклад, саботаж або поширення неправдивої інформації. Емоційна агресія може проявлятися у вигляді роздратування, гніву, негативізму та загальної ворожості.

Особливістю агресивної поведінки у правоохоронців є її безпосередній зв'язок із виконанням професійних обов'язків. Найбільш критичним її проявом є перевищення службових повноважень, що може включати безпідставне застосування фізичної сили, жорстке поводження з громадянами, незаконне затримання чи використання службового становища для демонстрації влади. Такі дії, окрім дисциплінарної відповідальності, можуть мати серйозні юридичні наслідки, зокрема кримінальне переслідування. Окрім того, агресивна поведінка правоохоронців суттєво впливає на суспільну довіру до поліції, спричиняючи формування негативного іміджу та зниження ефективності правоохоронної системи в цілому.

У цьому контексті особливе значення має контроль агресії серед правоохоронців. Він повинен здійснюватися як на рівні особистісної саморегуляції, так і через систему професійної підготовки. Психологічні тренінги, розвиток емоційної саморегуляції, навчання методам зниження стресу, а також створення сприятливого робочого середовища сприяють запобіганню агресивних проявів. Важливим є також впровадження програм психологічного супроводу для співробітників поліції, що допомагає їм долати негативні емоційні стани та уникати професійного вигорання.

Дослідження, проведені на вітчизняних співробітниках патрульної поліції, демонструють, що в цілому рівень прояву агресивної поведінки серед них залишається на середньо-низькому рівні. Це свідчить про відносно ефективну систему підготовки та професійного відбору, що дозволяє мінімізувати ризики прояву агресії в службовій діяльності. Проте залишається відкритим питання про зміну рівня агресії на різних етапах професійного становлення правоохоронців, що потребує подальших досліджень та вдосконалення існуючих профілактичних заходів.

Список використаних джерел

1. Андрушко Я. Психологічні захисти в структурі професійної ідентичності майбутнього працівника органів внутрішніх справ: монографія. Л.: Львів. ДУВС, 2016. 276 с.
2. Білова М. Е. Психологічні особливості осіб з різним рівнем стресостійкості (на прикладі працівників стресогенних професій): автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. психол. наук: спец. 19.00.01. «Загальна психологія, історія психології». Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2007. 20 с.
3. Гнів та агресія. Причини, види та способи саморегуляції. *Психосома*. URL: <https://psyhosoma.com/uk/gniv-ta-agresiya-prichini-vidi-ta-sposobi-samoregulyaciyi/> (дата звернення: 01.02.2025).

4. Галустян О. А., Захаренко Л. М., Юрченко-Шеховцова Т. І. Особливості професійного спілкування патрульних поліцейських з різними категоріями осіб. Методичні рекомендації. К. : НАВС, 2017. 40 с.
5. Закон України «Про Національну поліцію» прийнятий від 02.07.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення 01.02.2025).
6. Замятіна М. В. Психологічна структура агресивності студентів ВНЗ. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: зб. наук. пр. / ред. Л. Л. Товажнянський, О. Г. Романовський. – Х. : НТУ «ХПІ», 2012. Вип. 30–31 (34–35). С. 385–392.
7. Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001 р. №2341-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.02.2025).
8. Лоренц К. Агресія, або так зване зло / пер. з нім. – Київ: КМ-Букс, 2018. 352 с.
9. Теслик Н. М., Коляда М. В. Агресивність у структурі особистісних компетентностей патрульних поліцейських у період первинної підготовки. *Вісник національного університету оборони України*. 2018. № 1 (49). С. 95–102.

Надійшла до редакції 04.03.2025

References

1. Andrushko, Ya. (2016). *Psykhologichni zakhysty v strukturі profesiinoy identychnosti maibutnoho pratsivnyka orhaniv vnutrishnikh sprav* [Psychological protection in the structure of professional identity of the future employee of law enforcement agencies]: monohrafiia. L.: Lviv. DUVS, 276 s. (in Ukr).
2. Bilova, M. E. (2007). *Psykhologichni osoblyvosti osib z riznym rivnem stresostiikosti (na prykladi pratsivnykiv stresohennykh profesii): avtoref. dys. na zdob. nauk. stup. kand. psykhol. nauk: spets. 19.00.01. «Zahalna psykhologhiia, istoriia psykhologhi»*. [Psychological features of persons with different levels of stress resistance (on the example of stressful professions): abstract. disk. For a muffin. Sciences. st. Cand. Psychol. Sciences: special. 19.00.01. "General psychology, history of psychology".] Pivdenoukr. derzh. ped. un-t im. K. D. Ushynskoho. Odesa, 20 s. (in Ukr).
3. Hniv ta ahresii. Prychyny, vydy ta sposoby samorehuliatcii [Anger and aggression. Causes, types and methods of self-regulation] *Psykhosoma*. Retrieved from <https://psyhosoma.com/uk/gniv-ta-agresiya-prichini-vidi-ta-sposobi-samoregulyaciiyi/> (data zvernennia: 01.02.2025). (in Ukr).
4. Halustian, O. A., Zakharenko, L. M., & Yurchenko-Shekhovtsova, T. I. (2017). *Osoblyvosti profesiinoho spilkuvannia patrolnykh politseiskykh z riznymy katehoriiami osib*. [Features of professional communication of patrol police with different categories of persons.] *Metodychni rekomendatsii*. K. : NAVS. 40 s. (in Ukr).
5. *Zakon Ukrainy «Pro Natsionalnu politsiu» pryiniaty vid 02.07.2015*. [The Law of Ukraine "On National Police" is adopted from 02.07.2015] Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (data zvernennia 01.02.2025). (in Ukr).
6. Zamiatina, M. V. (2012). *Psykhologichna struktura ahresyvnosti studentiv VNZ*. [Psychological structure of aggressiveness of university students.] *Problemy ta perspektyvy formuvannia natsionalnoi humanitarno-tekhnichnoi elity: zb. nauk. pr. / red. L. L. Tovazhnianskyi, O. H. Romanovskyi*. – Kh. : NTU «KhPI». Vyp. 30–31 (34–35). S. 385–392. (in Ukr).
7. *Kryminalnyi Kodeks Ukrainy vid 05.04.2001 r. № 2341-III*. [Criminal Code of Ukraine dated 05.04.2001 № 2341-III.] Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (data zvernennia: 01.02.2025). (in Ukr).
8. Lorents K. (2018) *Ahresii, abo tak zvane zlo* [Aggression, or so-called evil] / per. z nim. – Kyiv: KM-Buks. 352 s. (in Ukr).
9. Teslyk, N. M., & Koliada, M. V. (2018). *Ahresyvnist u strukturі osobystisnykh kompetentnostei patrolnykh politseiskykh u period pervynnoi pidhotovky*. [Aggressiveness in the structure of personal competences of patrol police during the period of primary training] *Visnyk natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy*. № 1 (49). S. 95–102. (in Ukr).

ABSTRACT

Inna Shynkarenko, Alina Lukomska. Features of aggression among law officers

The article examines the peculiarities of the manifestation of aggression among law enforcement officials, taking into account social, psychological and professional factors. The basic theoretical approaches to

explanation of aggression, including psychoanalytic (Freud), ethological (K. Lorenz), cognitive (A. Bandura) and frustration-aggressive (D. Dollard, N. Miller) are considered. The factors that provoke the aggressive behavior of law enforcement officers, including socio-economic and political instability, professional stress, emotional exhaustion, features of official activity and contact with conflict situations, are analyzed.

Significant attention is paid to gender aspects of aggression in law enforcement. Men have been found to be more likely to demonstrate physical and verbal aggression, while women are prone to indirect forms of aggressive behavior. The impact of aggressiveness on the professional activity of police officers, in particular its connection with the excess of official powers, low efficiency in stressful conditions, increasing the level of intra -collective conflicts and deterioration of the image of police in society, is analyzed.

Particular attention is paid to the methods of prevention and control of aggressive behavior of law enforcement. The role of psychological training of cadets, trainings on stress management, training of emotional self -regulation and introduction of mechanisms of aggression control at the level of professional activity is noted. The importance of adherence to professional ethics, the development of communicative skills and maintaining a healthy psychological climate in the team is emphasized. Thus, the results of the study confirm the need for a systematic approach to the study and correction of aggressive behavior of law enforcement, which includes both individual and organizational measures. Further scientific research can be aimed at developing effective methods of reducing the level of aggression among police officers and assessing their impact on professional activity.

Key words: *aggression, law enforcement, professional stress, emotional exhaustion, gender features, official powers, emotional control, prevention of aggression.*